

Tp 154m/28

KUNST OG HÅANDVERK

NORDISKE STUDIER

Bibliothèque Malsme de l'Orient

072874

SÆRTRYK / FORFATTEREKS.

ALB. CAMMERMEYERS FORLAG - LARS SWANSTRØM - KRISTIANIA

Tp 154m/28

Tp 154m/28

EN HELLENISTISK HERSKERS PORTRÆT

Et af Ny Carlsberg Glyptoteks fortrinligste græske Mandsportrætter blev i 1908 erhvervet gennem en Pariser Kunsthandel og opgives at være fundet i Fayum i Ægypten (Fig. 1—2). Hovedet er 26 cm. højt og har Katalognummer 453 a. Der er ingen Grund til at betvivle dets ægyptiske Oprindelse, thi Tekniken er netop den, vi kender fra de ægte hellenistiske Skulpturer fra Ægypten. Hovedet, af hvilket kun Masken er bevaret, har, som Sporene viser, været samlet af flere Stykker, en for det marmorfattede Ægypten karakteristisk Fremgangsmaade.¹

Det er en skægløs, mindst halvhundredaarig Mand fra Tiden kort efter Aleksander den Store, et Ansigt af meget udpræget Individualitet med kloge, markerede Træk, der straks fængsler og ikke let glemmes. Særligt karakterfulde er de dybtliggende Øjne og den svære, korte, krumme Næse med det fremtrædende kødfulde Parti mellem Næseborene. Næsen genkalder et Sted hos en græsk Fysiognomiker: „Naar Næsespidsen er fyldig, uskarp, rund og kraftig, vidner det om Mandsmod og Højsind, idet man tænker paa Løven og de ædle blandt Hundene.“²

Arndt har offentliggjort Hovedet som et Portræt af den første Ptolemæerkonge, Ptolemaios Soter.³ Herimod er der gjort den Indvending af mig i Tillægget til Glyptotekets Antikkatalog og af Englænderen Guy Dickins i hans fortræffelige Artikel om hellenistiske Herskerportrætter,⁴ at der absolut ikke er nogen Lighed med Møntbillederne af denne Konge eller med det Marmorhoved fra Thera, der trods alle Ødelæggelser giver det paalideligste Billede af denne Hersker.⁵ Heller ikke de følgende Ægypterkongers Møntbilleder ligner; deres Portrætter har Dickins med stor Dygtighed eftervist: Ptolemaios II Filadelfos i et Hoved i Paris,⁶ muligt ogsaa i et i Museo Torlonia;⁷ Ptolemaios III Evergetes i realistisk Gengivelse i en Broncebuste i Neapel,⁸ i mere

¹ Helbig-Amelung: Führer I, S. 190. Bernoulli: Bildnisse Alexanders des Grossen, S. 37, fig. 7—8. Sml. Glyptoteket Nr. 317 a og Kolossalhovedet i Berlin Nr. 1478.

² Adamantios: Physiogn. II, 25 (ed. Förster I, S. 375).

³ Arndt—Bruckmann: Griech. und röm. Porträts, Tav. 853—4.

⁴ Journal of hellenic studies XXXIV 1914, S. 295, fig. 2.

⁵ Hiller v. Gaertringen: Thera I, Tav. 21 og S. 245. Sml. Wace i Journal of hell. stud. XXV 1905, S. 90 og Imhoof-Blumer: Porträtköpfe hellen. und hellenist. Völker auf antiken Münzen, Tav. I, 2.

⁶ R. Delbrück: Antike Porträts, Tav. 23. Römische Mitteilungen IV 1889, Tav. 3 og S. 33. Dickins anf. St., S. 295 og 297.

⁷ Museo Torlonia, Tav. 11,43 (synes stærkt restaureret).

⁸ Arndt—Bruckmann: Porträts Tav. 91—92. Dickins anf. St. S. 297 fl.

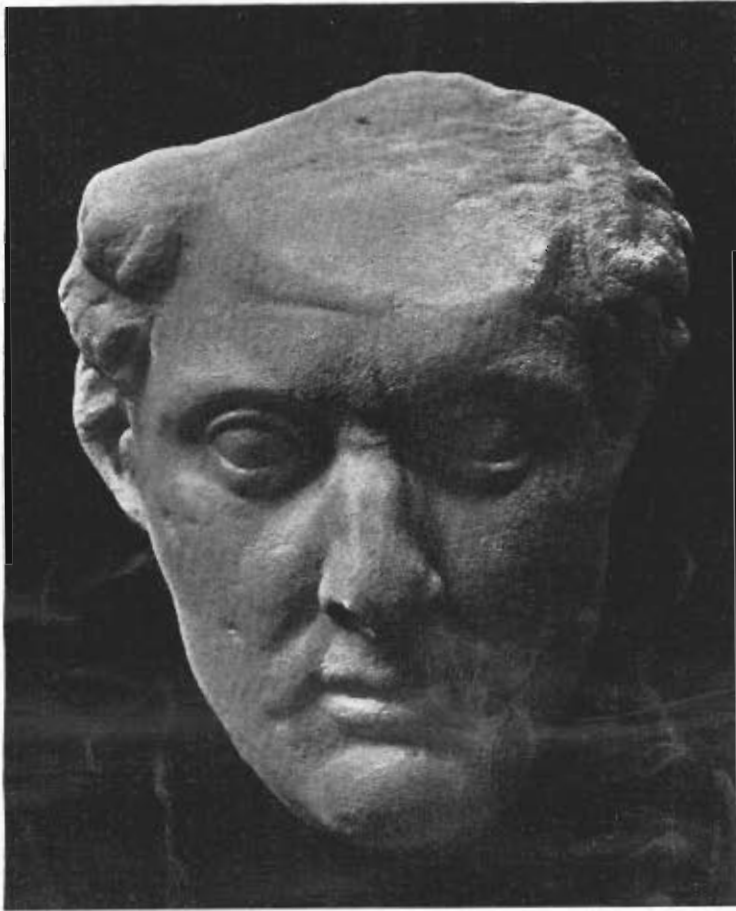

Fig. 1. Hoved i Ny Carlsberg Glyptotek.

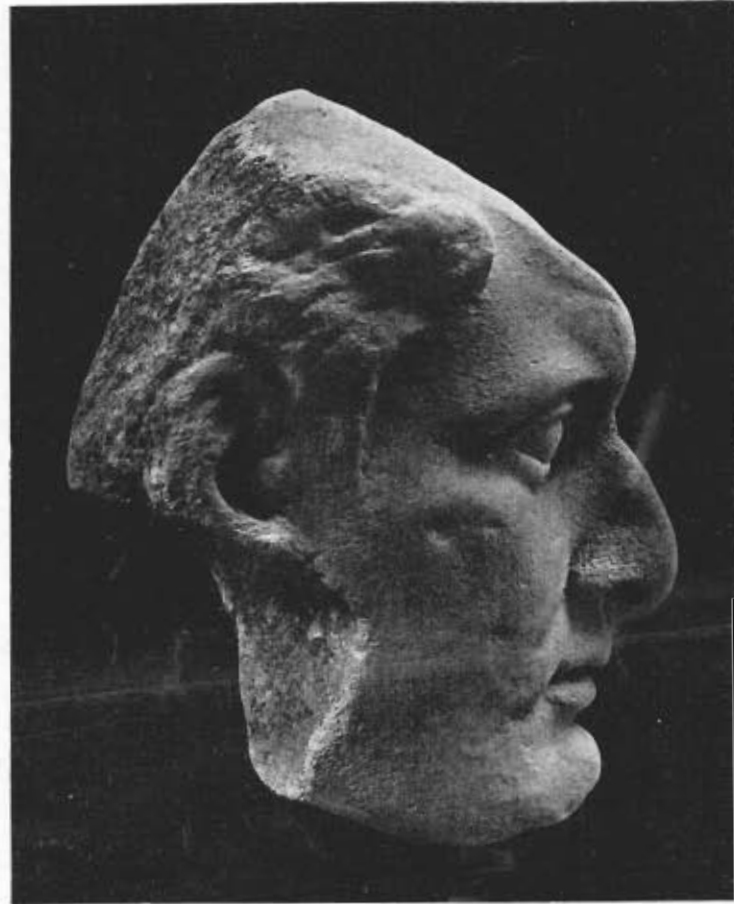

Fig. 2.

idealiseret og ægyptiserende Opfattelse i et sort Granithoved i Ny Carlsberg Glyptotek.¹ Endeligt Ptolemaios IV Filopator i et Hoved i Wien.² De senere Ptolemæer kommer ved denne Undersøgelse ikke i Betragtning.³

Der vilde intet være i Vejen for at opfatte Glyptotekets Hoved som et Privatportræt, hvis der ikke eksisterede en Replik, et Marmorhoved af den samme Personlighed i yngre Alder, fundet i Pergamon i et lille Tempel, hvor det aabenbart har hørt til Tempelbilledet selv; noget saadant: en Fyrsteportrætstatue som Gudebilled, var ikke ualmindeligt i den hellenistiske Periode, saaledes at Fyrsterne enten selv var Indehavere af Templet eller en anden Guds „Medboere“. Ogsaa af det pergameniske Portræt er kun Masken bevaret (Fig. 3—4)⁴; man genkender den vigende Pande, den fede Dobbeltthage, de dybtliggende Øjne, men især den ejendommelige Næse. At det er den samme Personlighed med yngre, mindre markerede, mere afrundede Træk, lærer især Betragtningen af Originalerne; i Reproduktion skuffer og ændrer Retoucher og Skygger en Del.

Fig. 3. Hoved fra Pergamon (i Berlin).

Dermed er en Herskerpersonlighed givet, og Findestederne maa kunne hjælpe os til at finde, hvem det er. Af Ægypterkonger kunde man tænke paa Euergetes og Filopator, hvis Magt strakte sig over en god Del af Lilleasien,⁵ men deres

Billeder er, som ovenfor sagt, udelukkede. Af de pergameniske Fyrster kendes Filetairos og Attalos I gennem Møntbilleder, den sidste ogsaa gennem Marmorportrætter,⁶ og dem

¹ Arndt: La Glyptothèque Ny Carlsberg Tav. 208' Katalognr. E 480.

² Dickins anf. St. S. 299 f.

³ Portræthovedet i Boston, som Dutilh urigtigt har benævnet Ptolomaïos IV, Journal international d'Archéologie numismatique III 1900, S. 313 og Tav. 15. Dutilhs Forklaring tilrædes af G. Blum, Bulletin de correspondance hellénique 1915, S. 22. Et Hoved af Ptolemaïos VI Filometor, fundet paa Ægina, er i Athen; se Athenische Mitteilungen XII 1887, S. 212 og Tav. VII—VIII.

⁴ Winter i Altertümer von Pergamon VII I, S. 150.

⁵ Dittenberger: Orientis graecae inscriptiones 54 og Polybios V 34,7

⁶ Filetairos genfinder man almindeligt i en Marmorbuste i Neapel, Arndt—Bruckmann: Porträts Tav. 107—8; dog er denne Identifikation ikke helt sikker; sml. Wace, Journ. of hell. Stud. XXV 1905, S. 89. Attalos I kendes gennem det mærkelige Marmorhoved med den dobbelte Frisure fra Pergamon selv, Winter anf. St. VII Tav. 31 f. og S. 144 f.; R. Delbrück: Antike Porträts Tav. 27. Muligt er Attalos I i yngre Alder fremstillet i Hovedet i Athen, Arndt—Bruckmann: Porträts Tav. 399—400. Møntbilleder af Attalos I hos Wace, anf. St. Tav. X nr. 2, 7, 8.

er det heller ikke. Desuden kan man ikke vente at finde Billeder af de pergameniske Fyrster i Ægypten.

Derimod var af de syriske Konger Seleukos Nikator en Tid lang Ptolemaios Soters Allierede¹ og ligeledes fra 284 til 262 Pergamons Lensherre, hvis Billede prægedes paa de pergameniske Mønter. Ham kunde man altsaa tænke paa. Men hans Træk er paa Mønterne saa udpræget individuelle,² at hans Billede med Sikkerhed har kunnet eftervises i en Broncebuste i Neapel,³ og dermed bortfalder Identificeringen med vore to Marmorhoveder. Lige saa lidt Lighed er der med Antiochus I Soter og de følgende Konger af Syrien.⁴

Saaledes bliver den Kreds af Herskere i Datiden, paa hvem Findesteder og øvrige Forhold vilde passe, meget begrænset. Det har ikke været nogen Forsker muligt at genfinde de to Hoveders individuelle Træk paa nogen hellenistisk Mønt, og vi maa da tænke paa en af de Fyrster, der i de første Tiaar efter Aleksander den Stores Død ikke anbragte deres eget, men Aleksanders Billede paa deres Mønter. Blandt disse er der virkelig en eneste, paa hvem alt vilde passe: Kong LYSIMACHOS af Thrakien.

Lysimachos begyndte som Adjudant hos Aleksander den Store og blev af ham udnævnt til Statholder over Thrakien,⁵ en Stilling hvori han forblev efter den store Konges Død. I 306 f. Kr. antog han ligesom de andre Diadocher Kongeværdigheden. 302 sluttede han Forbund med Ptolemaios Soter af Ægypten, Seleukos af Syrien og Kassandros af Makedonien mod Kong Antigonos af Lilleasien, og de forenede Herskere sejrer i 301 i Slaget ved Ipsos og berøver Antigonos Liv og Land.⁶ Kort efter ægtede Lysimachos, der da var henved 60 Aar gl., Arsinoë, Ptolemaios Soters Datter. Tidligere havde han været tre Gange gift, først med en Odryserinde, dernæst med Antipaters Datter Nikaia

Fig. 4.

¹ Pausanias I 16, 1.

² Imhoof—Blumer anf. V. Tav. I 3. Hill: Historical greek coins Tav. IX 72. Seleukos Nikators Billede var i Følge Plinius (Nat.hist. XXXIV 73) udført af Bryaxis.

³ Arndt—Bruckmann: Porträts Tav. 101—102.

⁴ Imhoof—Blumer anf. V. Tav. III 9—10. Bouché—Leclerc: Histoire des Séleucides II Tav. I ff. Blandt disse kunde man ellers særligt tænke paa Antiochos II Theos af Syrien, med hvem Ptolemaios II Filadelfos i 248—7 efter lange Krige formælede sin Datter Berenike (Athenaios II 45 c). Men Berenike blev allerede myrdet i 246 og kort efter foretog Ptolemaios III Euergetes et Hævntog mod den fordrukne Syrerkonger (se Fylarchos i Fragmenta Histor. Græcor. I 336). Og heller ikke hans Møntbillede ligner vor Type (Imhoof—Blumer Tav. III 11).

⁵ W. Hünerwadel: Forschungen zur Geschichte des Königs Lysimachos. Züricher Dissertation 1900.

⁶ Pausanias I 6, 7. Hünerwadel anf. V. S. 42.

og sidst med Amastris, Herskerinde i Herakleia i Lilleasien, i hvem han var stærkt forelsket, men som han dog skilte sig fra efter to Aars Ægteskab, da et politisk endnu gunstigere Giftermaal tilbød sig. For yderligere at styrke Svogerskabet med Ægyptens mægtige Herskerhus lod han i 294 sin ældste Søn Agathokles ægte en anden af Ptolemaios Soters Døttre, Lysandra, Halvsøster til hans egen Hustru og Helsøster til Ptolemaios Keraunos, Ptolemaios Soters Søn af første Ægteskab. Da endeligt Ptolemaios II Filadelfos, Arsinoës Broder i Aaret 283 f. Kr. havde tiltraadt Regeringen, fik Lysimachos denne Svoger til at ægte en af sine Døttre af et tidligere Ægteskab, der ogsaa hed Arsinoë.

Svogerskabet med Ægypten var altsaa tredobbelt,¹ og Lysimachos havde naaet Højdepunktet af Ære og Magt. Ved Opgørelsen af Antigonos' Bo var han bleven Herre over det meste af Lilleasien; selv Milet, Samos og Chios stod under hans Scepter.² Men i 284 begaar han den Ugerning, der blev Aarsag til hans Fald. Med Rette siger Plutarch om Diadochperioden³: „Næsten alle Dynastier kan opvise Drab af Børn og ligeledes af Mødre og Hustruer.“ Men Lysimachos' Sønnemord er dog særligt uhyggeligt. Forledt af sin unge Hustru dræbte han nemlig den uskyldige Kronprins Agathokles under Paaskud af, at han havde stræbt sin Far efter Livet, og Agathokles' Hustru maatte flygte til Seleukos i Babylon, ved hvis Hof hun traf sin fordrevne Bror Ptolemaios Keraunos. De to fik nu Kong Seleukos med i en S sammensværgelse mod Ægypten og Lysimachos, og da Krig udbrød, faldt en Mængde lilleasiatiske Byer fra Lysimachos af Harme over Sønnedrabet. Blandt disse var ogsaa Pergamon, hvor Lysimachos efter Slaget ved Ipsos havde efterladt Filetairos som Borgherre og Vogter af en Skat paa 9000 Talenter (ca. 36 Millioner Kr.). Filetairos gik med hele det store Beløb over til Seleukos i 283 f. Kr.⁴ Og nu fulgte med forfærdende Hurtighed Sammenbruddet af Lysimachos' Magt. Før Svogeren Ptolemaios II kan bringe ham Hjælp, bliver han overvundet og fældet i Slaget ved Kuropedion nær Sardes i Aaret 281 f. Kr.⁵ Lysimachos' Hustru vendte tilbage til sit Hjemland og tvang gennem Intriger sin Broder Ptolemaios II til at skille sig fra Lysimachos' Datter og ægte hende selv — det første græske Søkendeægteskab efter gammelægyptisk Skik.

Med Henblik paa alt dette er Fundet af et Portræt af Lysimachos i Ægypten noget højst naturligt. Fra Lysimachos nedstammer den følgende ægyptiske Kongeslægt, idet hans Datter Arsinoë fødte Ptolemaios II tre Børn: Ptolemaios, senere Konge under Navnet Euergetes, Lysimachos, opkaldt efter Morfaderen, og Datteren Berenike.⁶ I Euergetes' Ahnegalleri hører Lysimachos' Billede hjemme; saadanne Familiebilleder var opstillede ikke alene i Paladserne, men f. Eks i Marmor i Ptolemaios Filopators pragtfulde Nilskib Thalamegos.⁷ Og naturligvis har de loyale Ægyptere heller ikke glemt Lysimachos, naar de hædrede deres Kongeslægt i Billeder paa offentlige Steder.

I Pergamon er et Billede af Lysimachos endnu selvfølgeligere, og vi undrer os ikke heller over at finde hans Billede anbragt i et Tempel, da han jo i Aarene 300—284 var

¹ Hünerwadel S. 96 f. Plutarch: Demetrios 31 og 51.

² Hünerwadel S. 94.

³ Plutarch: Demetrios 3.

⁴ G. Cardinali: Il Regno di Pergamo S. 6 f. Pausanias I 10, 4. Strabo XIII, p. 623.

⁵ Hünerwadel S. 98—102. Bouché—Leclerc: Histoire des Lagides I 145 ff.

⁶ E. v. Stern i Hermes 50 Bd. (1915) S. 432.

⁷ Athenaios V 205 f. Af en Indskrift (Dittenberger: Sylloge³ 373) lærer vi, at Lysimachos som Billedhugger benyttede Athenæren Sthennis til Udførelse af en Statue af sin Broders Hustru i Oropos.

Pergamons Lehnsherre og som saadan selvskreven til guddommelig Dyrkelse. Gennem Indskrifter hører vi om Statuer af Lysimachos paa Rhodos, i Priene og navnlig i Efesos, hvor der saa sent som i 104 e. Kr. rejses en Portrætstatue af Sølv over ham som Byens anden Grundlægger.¹

Endeligt hører Lysimachos til de faa Fyrster, der kun anbragte Aleksander den Stores Billede paa sine Mønter, en Pietet der staar i en paafaldende Modsætning til den Brutalitet og Træskhed, han udviste mod Aleksanders Slægt. Paa en enkelt Lysimachosmønt har man ment bag Aleksanders at kunne skimte Lysimachos' egne Træk og har i den Anledning villet bestemme en af Broncebusterne fra Herculanium som Lysimachos;² men Grundlaget er for spinkelt og Dickins har i samme Bronze rigtigere genkendt Ptolemaios III Euergetes af Ægypten.³

Saaledes passer alle Enkeltheder paa Lysimachos, men uden Møntbillederne kan det afgørende materielle Bevis naturligvis ikke føres. Fundomstændigheder, Tid og den fremstillede Personligheds Alder tillader dog en ret vægtig Sandsynlighedsberegning. I Pergamonportrættet er Lysimachos endnu yngre og rundkindet, i det i Ægypten fundne ældre, magrere og mere markeret. I begge Tilfælde har Kunstneren med den hellenistiske Tids sædvanlige Idealisering sikkert gjort ham yngre.

Nogen sympatetisk Personlighed er Lysimachos ingenlunde. Han er en fremragende Militær, en dreven og hensynsløs Diplomat og en, selv efter Datidens Forhold, ryggesløs Leveemand, hvem Plutarch ved Siden af Demetrios Poliorketes betegner som den mest udsvævende af Diadocherne. Hans Svaghed overfor Kvinder bliver med Aarene tiltagende; allermost forelsket var han dog i sin helt unge Hustru Arsinoë, overvældede hende med Morgengaver, hvis Lige ingen i Datiden havde set,⁴ og lod sig af hende forlede til den Daad, der blev Aarsagen til hans Fald og satte en Plet paa hans Minde.⁵

Løvens Mandsmod, som den gamle Fysiognomiker tilkender Mænd med hans Næse, har han utvivlsomt været i Besiddelse af, og Intelligens og smukke, fornemme Træk som Grundlag for hans Karriere kan heller ikke frakendes ham, men med Løvens Højsind har det sikkert været smaat bevendt udenfor Smigrernes og Hofbilledhuggerens Skildringer.⁶

¹ Dittenberger: *Orientalis graecae inscriptiones* II og 480. Hünerwadel S. 40.

² Six i *Mitteilungen des Römischen Instituts* 1894 S. 103, fig. 1. Arndt—Bruckmann: *Porträts Tav.* 91—92. Rossbachs *Fantasier i Neue Jahrbücher für das klass. Altert.* II 1899 S. 50 ff. er rent ud i det Blaa.

³ *Journal of hellenic studies* XXXIV 1914 S. 297 fg.

⁴ Bouché—Leclerc: *Histoire des Lagides* I S. 85, Anm. 2.

⁵ Til hans Mængelgæfter har vi bl. a. en Parallel i Kong Pyrrhos af Epeiros, „der for at øge sin Magt og Indflydelse tog flere Hustruer“. Plutarch: *Pyrrhos* 9.

⁶ Om Lysimachos og Arsinoë se nu ogsaa Martin P. Nilsson i det hos Geber, Stockholm 1917, udgivne Værk „*Athens*“ S. 79 ff. Det paa Tavlen sstts til S. 80 afbildede Kvindehoveds Betegnelse som Amastris er meget usikker. Om Lysimachos' trofaste Hund, der som den sidste Ven fulgte ham i Døden, fortæller Plutarch (*De sollertia animalium* 14) en sentimental Legende.

Frederik Poulsen.

